הממצא הארכיאוזואולוגי מרובע המגורים שמצפון־מערב לתל לוד

משה שדה

עיקר הממצא מהאתר מקורו בשכבה II, המתוארכת לתקופה האסלאמית הקדומה (ר׳ הדד, כרך זה). שיטות המדידה וההגדרה של העצמות מבוססות על von den Driesch 1976 ו־Schmid 1972 ועל אוספי העצמות מחפירות רשות העתיקות.

רוב ממצא העצמות שייך לבעלי חיים מבויתים (טבלות 1, 2). זוהו עשרה פרטים המשתייכים לצאן (40%), בקר (20%), גמל חד־דבשתי (10%), חזיר בית (10%), כלב בית (10%) ותרנגול הבית (10%). המאפיין התרבותי של המדגם אינו אחיד. מציאתן של עצמות החזיר עשויה להצביע על סובלנות דתית מצד השלטון המוסלמי כלפי אוכלוסייה נוצרית שהתגוררה במקום. גם באתרים אחרים, כגון טבריה, נמצאו עצמות חזיר בשכבות מהתקופות האומיית והעבאסית (שדה, בהכנה), ולכן נראה שבמקום התגוררה קהילה נוצרית מבוססת. אישוש לכך נמצא גם בעובדה שהכנסייה בהר ברניקי שופצה בתקופה העבאסית, על אף שהנוצרים, בדומה ליהודים, נחשבו ״כופרים״ והיו מיעוט נרדף. מן הבר נמצאו עצמותיהם של שלושה מיני דגים: חוליה של נסיכת הנילוס (*Lates niloticus*), חוד חוליית הגב של שפמנון מצוי (*Clarias gariepinus*) ולסת תחתונה של דקר (*Epinephelus*). מן הרכיכות הימיות נמצאו המינים נעמית מצויה (Lamark) (*Glycymeris violacescens*), ארגמון קהה קוצים (Linne) (*Murex trunculus*) ודר הפנינה (Reeve) (*Pteria occa*).

הממצא העיקרי בחפירה הוא הצאן (40%), אם כי ייתכן שזוהי רק פסולת הארוחות. בולטת היעדרותו של חמור הבית, שהיה בעל החיים העיקרי להובלה ולרכיבה בפריפריה הקרובה ליישוב. דווקא הגמל החד־דבשתי, שעיקר השימוש בו היה למרחקים ארוכים, נמצא באתר. ייתכן שהגמל מלמד על סחר עם אזורים מרוחקים, ואולי באמצעותו הגיעו לאתר נסיכת הנילוס והשפמנון המצוי, שמקורם במים מתוקים, והרכיכות הימיות ודג הדקר, שמקורם בים התיכון. הימצאותו של הבקר מלמדת על כך שהאתר היה משופע במים (לב 1984).

טבלה 1. התפלגות עצמות בעלי החיים המבויתים

Table 1. Distribution of Domesticated Animal Bones

מינים / עצמות	צאן *Ovis aries/ Capra hircus*	בקר *Bos Taurus*	גמל חד־דבשתי *Camelus dromedarius*	חזיר הבית *Sus scrofa*	כלב הבית *Canis familiaris*	תרנגול הבית *Gallus gallus domestica*	ס״ה *Total*
גולגולת	7	1					8
לסת עליונה				1			1
שמורת העין	3	1					4
לסת תחתונה	15	5	5		1		26
שן חותכת		1					1
שן טוחנת	21	4	7				32

טבלה 1. (המשך)
Table 1. (cont.)

מינים / עצמות	צאן *Ovis aries/ Capra hircus*	בקר *Bos Taurus*	גמל חד־דבשתי *Camelus dromedarius*	חזיר הבית *Sus scrofa*	כלב הבית *Canis familiaris*	תרנגול הבית *Gallus gallus domestica*	ס״ה *Total*
שן טרום־טוחנת	13	3		2			18
קוראקואיד						2	2
שכמה	6	1	1				8
זרוע	4	3					7
אמה גדולה	4	3					7
אמה קטנה	4	4					8
שרש כף רגל קדמית	1	2	1				4
אגן ירכיים	4	2					6
ירך	1		1			1	3
שוק	2		1			1	4
שוקית		1					1
גף לא מזוהה	14					1	15
עקב		2					2
קרסול		1					1
פרק אצבע 1	1	1					2
פרק אצבע 3	1						1
חוליה		1					1
חוליית צוואר 1		1	1				2
חוליית צוואר 2		1					1
חוליות צוואר 7-3		1				1	2
חוליית גב עליון		1					1
חוליית גב תחתון	6	1					7
צלע	58	7	1				66
ס״ה Total	165	48	18	3	1	6	241
%	68.46	19.92	7.47	1.24	0.42	2.49	100.00

טבלה 2. ימין/שמאל, תחתון/עליון בעצמות גפי בעלי החיים המבויתים[i]

Table 2. Left/Right (L/R), Upper/Lower (U/Lo) Limbs of Domesticated Animals

מינים / עצמות		צאן *Ovis aries/ Capra hircus*		בקר *Bos Taurus*		גמל חד־דבשתי *Camelus dromedarius*		תרנגול הבית *Gallus gallus domestica*	
		R	L	R	L	R	L	R	L
זרוע	U	1							
	Lo	2	2	1					
אמה גדולה	U		4	2					
	Lo		1						
אמה קטנה	U	2	1	2	2				
עצם החזה								1	1
שורש כף רגל קדמית	U	1	1		1	1			
	Lo				1				
ירך	U					1		1	
	Lo		1					1	
שוק	U	1	1			1			
עקב				1					
קרסול					1				

[i] R = ימין, L = שמאל, U = עליון, Lo = תחתון.

הפניות

הדד א׳ כרך זה. רובע מגורים מהתקופה האסלאמית הקדומה מצפון־מערב לתל לוד.

לב ב׳ 1984. מים לבקר. **השדה** סד:ח.

שדה מ׳ בהכנה. הארכיאוזואולוגיה של טבריה למן ייסודה במאה הא׳ לסה״נ עד התקופה הממלוכית במאה הי״ג לסה״נ.

Driesch A. von den. 1976. *A Guide to the Measurement of Animal bones from Archaeological Sites* (Peabody Museum Bullctin 1). Cambridge Mass.

Schmid E. 1972. *Atlas of Animal Bones: For Prehistorians, Archaeologists and Quaternary Geologists*. amsterdam–London–New york.

FAUNAL REMAINS FROM THE RESIDENTIAL QUARTER NORTHWEST OF TEL LOD

MOSHE SADE

(PP. 51*–53*)

The zooarchaeological finds from Lod were retrieved predominately from Stratum II, dated to the Early Islamic period (see Haddad, this volume). The bones (n = 10) belong to domestic animals (Tables 1, 2), most of which were identified as sheep/goat (*Ovis aries/Capra hircus*; 40%) and cattle (*Bos Taurus*; 20%); also identified were camel (*Camelus dromedaries*), pig (*Sus scrofa*), dog (*Canis familiaris*) and chicken (*Gallus gallus domestica*). The pig bones might point to a tolerance on behalf of the Islamic rulership toward the local Christian population, which seems to have been affluent. Wild game bones include those of fish (*Lates niloticus, Clarias gariepinus, Epinephelus*) and mollusks (*Glycymeris violacescens, Murex trunculus, Pteria occa*).

It seems that the sheep/goat remains are to be understood as consumption waste. It is noteworthy that no animals used for transport, such as ass, were found at the site. That said, the camel might point to long-distance transportation, and perhaps it was the means by which the fish and mollusks made their way to the site.